

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
& ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΕΠΑΛ (ΟΜΑΔΑ Β')

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:

28 / 05 / 2012

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: **ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ**

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

A1.

Γιατί η ηθική αρετή συσχετίζεται με τις ευχαριστήσεις και τις δυσαρέσκειες· γιατί εξαιτίας της ευχαρίστησης κάνουμε τα τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα ωραία πράγματα. Γι' αυτό πρέπει να έχουμε πάρει από την μικρή ηλικία εκείνη την αγωγή που θα μας κάνει, όπως ο Πλάτωνας ισχυρίζεται, ώστε να ευχαριστιόμαστε και να δυσαρεστούμαστε γι' αυτά που πρέπει· γιατί αυτή είναι η σωστή παιδεία.

Απαιτείται όμως όχι μόνο έτσι να το πούμε, ότι δηλαδή (η αρετή είναι) μια έξη, αλλά και τι λογής έξη. Πρέπει λοιπόν να λεχθεί ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάστασή του και το έργο του το βοηθά να εκτελέσει με το σωστό τρόπο, όπως για παράδειγμα η αρετή του ματιού κάνει το μάτι αξιόλογο και το έργο του· διότι χάρη στου ματιού την αρετή βλέπουμε καλά. Όμοια η αρετή του αλόγου κάνει το άλογο και αξιόλογο και καλό στο να τρέχει και να μεταφέρει τον αναβάτη και να αντιμετωπίσει τους εχθρούς. Αν λοιπόν αυτό για όλα έτσι είναι, και του ανθρώπου η αρετή θα είναι έξη χάρη στην οποία ο άνθρωπος γίνεται καλός και χάρη στην οποία σωστά θα επιτελεί το έργο του.

B1.

Στο παρατιθέμενο απόσπασμα ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο ασφαλές, κατά τη γνώμη του, κριτήριο («σημείον») με το οποίο μπορεί να διαπιστωθεί το είδος των «έξεων» που τείνει να διαμορφώσει και να παγιώσει κάποιος άνθρωπος. Το κριτήριο αυτό είναι το αίσθημα της χαράς («ήδονήν») ή της λύπης («λύπην») που νιώθει κανείς κατά την τέλεση μιας πράξης. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι κάποιος που απέχει από τις σωματικές ηδονές και αισθάνεται χαρά γι' αυτό είναι εγκρατής («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σῶφρων»), ενώ αυτός

που λυπάται και δυσφορεί με τη συγκεκριμένη κατάσταση είναι ακόλαστος, ακόμα κι αν την υπομένει («ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος»). Κατά τον ίδιο τρόπο, κάποιος που αντιμετωπίζει με χαρά ή, έστω, χωρίς λύπη τις δυσχέρειες ή τους κινδύνους που συναντά στη ζωή του, είναι ανδρείος («ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενος γε ἀνδρείος»), ενώ αυτός που στενοχωριέται και φοβάται όταν καλείται να αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις, είναι δειλός, ακόμη κι αν τις αντιμετωπίζει («ὁ δὲ λυπούμενος δειλός»).

Τούτο σημαίνει ότι στον άνθρωπο που έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές και τις έχει καταστήσει σταθερό και μόνιμο γνώρισμα του χαρακτήρα του, υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ ενεργειών και ψυχικών διαθέσεων: η εκδήλωση ηθικά αποδεκτών συμπεριφορών (αυτοκυριαρχία, γενναιότητα, δικαιοσύνη κ.τ.λ.) συνοδεύεται από ευάρεστες, θετικές συναισθηματικές διαθέσεις (χαρά, ικανοποίηση, ψυχική ευφορία), ενώ η εκδήλωση ηθικά απαράδεκτων και κατακριτέων (ακολασία, δειλία, αδικία κ.τ.λ.) συνοδεύεται από δυσάρεστες, αρνητικές συναισθηματικές διαθέσεις (λύπη, στενοχώρια, δυσφορία). Αντίθετα, στον άνθρωπο που δεν έχει κατακτήσει τις συγκεκριμένες ιδιότητες, συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο: η τέλεση ηθικά αξιέπαινων πράξεων του προκαλεί δυσάρεστα, αρνητικά συναισθήματα, ενώ η διάπραξη ηθικά απαράδεκτων ενεργειών του προκαλεί ευάρεστα, θετικά συναισθήματα.

Μετά την παράθεση των παραπάνω παραδειγμάτων, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος, σύμφωνα με την πάγια συνήθειά του, διατυπώνει το γενικό συμπέρασμα που συνάγεται με βάση αυτά: οι ηθικές αρετές συνδέονται άρρηκτα με τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης, με τις ευάρεστες ή τις δυσάρεστες συναισθηματικές διαθέσεις («περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ»). Γι' αυτό και η επιδίωξη της ηδονής οδηγεί ένα άτομο στην τέλεση μιας ηθικά επιλήψιμης πράξης, παρότι γνωρίζει ότι είναι τέτοια, ενώ η επιθυμία αποφυγής της λύπης τον κάνει να απέχει από την εκτέλεση μιας ηθικά αξιέπαινης ενέργειας («διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα»).

Σε αντίθεση με τον νοησιαρχικό Σωκράτη, που συνέδεε τις ηθικές ιδιότητες με τις διανοητικές και μόνο λειτουργίες του ανθρώπου, ο Αριστοτέλης τις συναρτά και με τον συναισθηματικό του κόσμο, τις παρορμήσεις του, τις επιθυμίες του, τον ψυχισμό του. Για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, δεν αρκεί να γνωρίζει κανείς τι είναι σῶφρον, ανδρείο ή δίκαιο για να το πράξει, αλλά είναι απαραίτητο και να θέλει, να επιθυμεί να το κάνει. Η σύνδεση αυτή των ηθικών πράξεων με τις ψυχικές διαθέσεις, του χαρακτήρα ενός ατόμου με τον ψυχισμό του, έκανε αρκετούς μελετητές να θεωρήσουν τον Αριστοτέλη ως θεμελιωτή και μακρινό πρόδρομο της σύγχρονης επιστήμης της ψυχολογίας.

Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η λ. «ἡδονή» έχει στη συγκεκριμένη περικοπή («διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν») αρνητικό σημασιολογικό περιεχόμενο, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο («τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν... τοῖς ἔργοις»), που είχε θετικό. Για τον Αριστοτέλη, οι ἐμφυτες τάσεις του ανθρώπου, όπως είναι το συναίσθημα της ηδονής ή της λύπης, είναι από μόνες τους ηθικά ουδέτερες. Αποκτούν θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα σε συνδυασμό με την πράξη (καλή ή κακή) που αυτές συνοδεύουν. Έτσι, «καλή» είναι η ηδονή που αισθάνεται κανείς όταν τελεί μια ενάρετη πράξη, και «κακή» είναι η ηδονή που αισθάνεται όταν διαπράττει μια φαύλη

ενέργεια.

B2.

α)

ἔξις: Η λέξη «ἔξις» παράγεται από το θέμα σεχ- του ρ. ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, που δηλώνει ενέργεια του υποκειμένου (σέχ-σις, ἔχ-σις, ἔξις). Έτσι, με τον όρο αυτό δηλώνονταν αρχικά η κατοχή, η απόκτηση ενός οποιουδήποτε πράγματος, αλλά και η προσπάθεια που καταβαλλόταν για την απόκτησή του. Στη συνέχεια, η λέξη αυτή μεταβλήθηκε σημασιολογικά και δήλωνε πλέον τη σταθερή και μόνιμη ιδιότητα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου, που απέκτησε μέσω της συστηματικής και μακροχρόνιας άσκησης συγκεκριμένων ενεργειών. Στη νέα ελληνική γλώσσα η λέξη «ἔξις» δηλώνει τη συνήθεια που αποκτά κανείς μέσα από την επαναληπτική τέλεση συγκεκριμένων πράξεων ή από τη συνεχή επίδραση ενός συγκεκριμένου παράγοντα ή παραγόντων. Κατά συνέπεια, όπως προκύπτει και από την αρχαία αλλά και από τη σύγχρονη σημασία της, η λέξη αυτή αναφέρεται στον χαρακτήρα ενός ανθρώπου, ο οποίος με τη σειρά του διαμορφώνεται σε βάθος χρόνου με την επανάληψη συγκεκριμένων πράξεων, συμπεριφορών και ψυχικών αντιδράσεων.

ἀρετή: Η λέξη «ἀρετή» είχε στην αρχαία ελληνική γλώσσα ευρύτερο από ό,τι σήμερα σημασιολογικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, δήλωνε γενικά την υπεροχή ή την ιδιαίτερη ικανότητα ενός οποιουδήποτε έμβιου ή άβιου όντος, φυσικού ή τεχνητού δημιουργήματος, στην επιτέλεση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας, ασχολίας ή λειτουργίας. Υπ' αυτή την έννοια, οι αρχαίοι Έλληνες έκαναν λόγο για την «ἀρετήν» του πολεμιστή (ανδρεία), του δρομέα (ταχύτητα), του τεχνίτη ή του πολίτη, για την «ἀρετήν» ενός ζώου, ενός δέντρου, ενός εργαλείου ή ενός κτίσματος, όπως και για την «ἀρετήν» ενός οργάνου ή μέλους του ανθρώπινου σώματος: του ματιού (όραση), του ποδιού (βάδισμα) κ.λπ.

ἔργον: Κοινή είναι η αντίληψη τόσο στον Πλάτωνα όσο και στον Αριστοτέλη ότι κάθε έμβιο ή άβιο όν, φυσικό ή τεχνητό δημιούργημα, αλλά και κάθε μέλος ή όργανο του σώματος είναι προορισμένο από τη φύση ή από τον κατασκευαστή του να επιτελέσει μια συγκεκριμένη δραστηριότητα ή λειτουργία («ἔργον»), που θα το οδηγήσει στην ολοκλήρωση, στην τελειώσή του, στο αριστοτελικό «τέλος» του. Έτσι, και οι δύο στοχαστές κάνουν συχνά λόγο στις φιλοσοφικές πραγματείες τους για το «ἔργον» του οφθαλμού, του χεριού ή του ποδιού, για το «ἔργον» του ναυπηγού, του κιθαριστή ή του οικοδόμου, αλλά και για το «ἔργον» του αργαλειού, του ίππου ή του ανθρώπου. Όσον αφορά, μάλιστα, τα έμβια όντα, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι φέρουν μέσα τους, από τη στιγμή της δημιουργίας τους, την «ἀρχὴν κινήσεώς» τους, δηλαδή τη δυνατότητα της σταδιακής εξέλιξής τους, ωσότου φτάσουν, μέσα από την επιτέλεση του «ἔργου» τους, στη φυσική ολοκλήρωσή τους. Ως «τέλος» του ανθρώπου ο Σταγειρίτης φιλόσοφος ορίζει την ευδαιμονία και ως «ἔργον» του, που τον οδηγεί σε αυτή, θεωρεί την ηθική πράξη, την ορθή συμπεριφορά (γι' αυτό και «εὐδαιμόνων» είναι ο ενάρετος άνθρωπος). Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι στην αρχαία ελληνική γλώσσα η ρηματική περίφραση «εὖ πράττω» δήλωνε τόσο την ενάρετη πράξη («εὖ πράττειν») όσο και την ευδαιμονία («εὖ ζῆν»).

β) Ο Αριστοτέλης, στην προσπάθειά του να ορίσει την ηθική αρετή, διαπιστώνει ότι αυτή αποτελεί μια μορφή «ἕξεως». Προκειμένου να καταστήσει πληρέστερο τον ορισμό του, διερευνά στη συνέχεια τι είδους «ἕξις» είναι η ηθική αρετή («ποία τις»), ποια είναι δηλαδή η «ειδοποιός διαφορά» της έναντι των «ἕξεων» εκείνων που συνιστούν μορφές φαυλότητας, ηθικής μειονεξίας. Για τον σκοπό αυτό, ο φιλόσοφος εντοπίζει αρχικά τις δύο βασικές λειτουργίες που η «ἀρετή» γενικά επιτελεί σε οποιοδήποτε φυσικό ή τεχνητό δημιούργημα.

Έτσι, υποστηρίζει ότι η «ἀρετή» οποιουδήποτε φυσικού ή τεχνητού δημιουργήματος:

- οδηγεί αυτό το ίδιο στην ολοκλήρωση, στην τελειώσή του («αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ») και
- το καθιστά ικανό να επιτελέσει με ἄρτιο τρόπο το «ἔργον», τη δραστηριότητα εκείνη για την οποία η φύση ή ο κατασκευαστής του το έχει προορίσει («καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν»).

Μετά την παράθεση μιας σειράς παραδειγμάτων, μέσω των οποίων επιβεβαιώνει την παραπάνω θέση του, ο Αριστοτέλης οδηγείται στη διαπίστωση ότι «καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἶη ἢ ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει», δηλαδή ότι η ανθρώπινη αρετή είναι μία «ἕξις» που και τον ίδιο τον άνθρωπο τον καθιστά «ἀγαθόν», ενάρτετο, ηθικά ολοκληρωμένο, αλλά και του παρέχει τη δυνατότητα να επιτελέσει με επιτυχία το «ἔργον» που η φύση τού έχει αναθέσει (κατάκτηση της ευδαιμονίας).

B3.

Σχολικό βιβλίο σελ. 141: Είκοσι χρόνια ... αν είναι να σωθεί η αλήθεια;

B4.

σχεδόν: ἕξεων, ἀπεχόμενος, ἀπεχόμεθα, ἕξις, ἔχον, ἔχει

αχάριστος: χαίρων, χαίρειν

ασήμαντος: σημείον

ενδεής: δεῖ

πρόφαση: φησίν

διαμονή: ὑπομένων, μείναι

ἄρτιος: ἀρετή

τελεσίδικος: ἀποτελεῖ

δημαγωγός: ἤχθαι

καταδρομικό: δραμεῖν

Γ1.

Ἄνδρες στρατιώτες και από την πλευρά των Αθηναίων και από την πλευρά των άλλων συμμάχων, ο αγώνας βέβαια που μας προσμένει είναι με τον ίδιο τρόπο κοινός για όλους ανεξαιρέτως, και για τη σωτηρία και για την πατρίδα που ο καθένας έχει, περισσότερο μάλιστα απ' ότι είναι για τους εχθρούς μας· γιατί αν τώρα νικήσουμε με τα πολεμικά μας πλοία, είναι δυνατό στον καθένα να ξαναδεί την ιδιαίτερη πατρίδα

που έχει κάπου. Και δεν πρέπει να χάνετε το θάρρος σας ούτε να παθαίνετε αυτό ακριβώς το οποίο παθαίνουν οι πιο άπειροι από τους ανθρώπους, οι οποίοι όταν χάσουν στις πρώτες μάχες, μετά απ' αυτό έχουν για πάντα την προσδοκία του φόβου όμοια με τις συμφορές. Αλλά και όσοι από τους Αθηναίους βρίσκεστε εδώ, επειδή έχετε την εμπειρία πολλών πολέμων που έχουν διεξαχθεί μέχρι τώρα, και όσοι από τους συμμάχους, επειδή κάθε φορά παίρνετε μέρος μαζί μας στις εκστρατείες, να θυμηθείτε τα παράδοξα που συμβαίνουν στη διάρκεια των πολέμων.

Γ2.

ἀγών: τὸν ἀγῶνα

ναυσίν: ὡ ναῦ

ὄπερ: αἴσπερ

πρώτοις: τοῖς προτέροις

σφαλέντες: τοῖς σφαλεῖσι(ν)

κρατήσωμεν: κράτει

ἐπιδεῖν: ἐφορᾶν

πάσχειν: πείσεται

ἔχουσιν: σχοίην

μνήσθητε: ἐμνήσθησαν

Γ3α.

στρατιῶται: ονοματικός ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο ἄνδρες

τῷ: δοτική προσωπική από το απρόσωπο ρήμα ἔστι

ἀθυμείν: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα οὐ χρή

τῶν ἀνθρώπων: γενική διααιρετική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο ἀπειρότατοι

ταῖς ξυμφοραῖς: δοτική αντικειμενική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο ὁμοίαν

τῶν παραλόγων: αντικείμενο στο ρήμα μνήσθητε (ρήμα μνήμης συντάσσεται με γενική)

Γ3β.

Ὁ Νικίας εἶπεν εἰ κρατήσαιεν / κρατήσειαν ταῖς ναυσίν, εἶναι τῷ τὴν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν (ειδικό απαρέμφατο).

Ὁ Νικίας εἶπεν εἰ κρατήσαιεν / κρατήσειαν ταῖς ναυσίν, ὅτι εἴη τῷ τὴν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν (δευτερεύουσα ειδική πρόταση).